

Sait Çetinoğlu: Utancın Ölümünden Daha Beter Olduğu Bir Süreç: 1895-96 ERMENİ KATLIAMLARI

Posted on 17/07/2019

Üzüntü ve korkudan çılgına dönmüş erkek, kadın ve çocuklar sürü sürü sığınak olarak kiliselere doluşurken orada kurban edilmeyeceklerini sanıyorlar. Başka da yapacak ne var ki zaten? Fakat yüzlerce kilise ve manastırın küle dönüştürülmesi ve bu Hristiyan gâvurluğunun kökü kazınmak isteniyorsa geriye kalanlar teferruattan ibarettir. Kilise ve manastırlara sığınan yüzlerce insan varsa n'olmuş yani?

J. Lepsius

Kızıl Sultan lakaplı Sultan Abdülhamid döneminin en büyük kıyımlarından biri olan, 1894 yılındaki Sason Katliamları akabinde, Saray tarafından koordine edildiğinden kuşku duyulmayan, zincirleme olarak yayılan katliamlar ve pogromlar düzenlendi. 1895'in yaklaşık son üç ayını kapsayan süre boyunca gerçekleştirilen kitlesel saldırılar altında. Tarihsel Batı Ermenistan, Kilikya, Pontos ve Kapadokya bölgelerinde yaşayan Ermeni halkına muazzam bir kan banyosu yaptırıldı. Devletin güvenlik güçleri kimi yerde saldırılara katılıp, kimi yerde göz yumma ve müdahale etmeme yoluyla kolaylık sağladı. Toplam 11 vilayet sınırları içinde irili ufaklı 2.500 yerleşim alanını etkileyen ve sıçramak şeklinde bir nevi "cihat" gibi cereyan eden olaylar, sayısız mahalle, köy, manastır ve kiliseyi harabeye çevirdi.[\[i\]](#) 1896 yılında da devam eden, tarihe 1895 - 1896 Ermeni Katliamları olarak geçen, Ermeni vilayetlerinde 300 bin Ermeni'nin yok edilmesi, kadın ve çocukların Müslümanlaştırılarak Ermeni mallarına el konulması, Kitlesel Müslümanlaştırma kiliselerin camiye çevrilmesi, açlıktan ölümler... İhtiyatlı gözlemciler tarafından dahi 1896 yazında, kitle katliamları sonrasında kalan on iki

yaş altında en az elli bin yetim... gibi korkunç bir tablo ile sonuçlandığı ifade edilmiştir.

Katliamlar, İngiltere, Fransa ve Rusya'nın, Sultan Hamid'e, 1878 Berlin Anlaşması ile verdiği sözlere yerine getirmesinin hatırlatılmasının(!) ardından gerçekleşmesine rağmen, Hamid'in rüşveti ile Katliamlar Büyük devletlerin gündeminden düşürülerek unutturulmuştur.

Contemporary Review'in ağustos 1895 sayısında Emile J. Dillon bu gerçeği dile getirerek şöyle yazıyor: "1878 Yılında Rusya'ya karşı yaptığımız müdahalenin en açık ve kesin sonucu, Ermeni vilayetlerinde insani noktadan ve devamlı oluşu bakımından bir terör sisteminin uygulanmaya devam edişidir. Öyle ki; imparatorlukta Ermenilerin durumunu ABD'nin güney devletlerindeki köle zencilerin çektiği zulümlerle karşılaştırırsak arada fazla bir fark göremeyiz. Şaşaa ile acılara son verdiğimizizi söyledik ama sonunda ortalığın cehenneme çevrildiğini kabullenmek noktasına geldik. İstismarları, kötülükleri kesin şekilde ve derhal kaldırmayı görevimiz olarak üstlendik ama sonrasında özgür irademizle daha önce yüklenmiş olduğumuz görevimizi savsaklamakla kalmayıp daha önce kötü ve istikrarsız dediğimiz bir halkı yok etmeyi görev edinmiş bir emperyalist yönetimi destekledik. Ne gücümüzü gösterme ne de zayıflığımızı kabullenme cesaretinde bulunamadık. Gücümüzü duyurmaya veya zayıflığımızı kabullenmeye cesaret etmedik."

Batının tavrını Van saldırısı sırasında İngiliz Konsolosluğunun tavrında cisimleşmiştir: kayıtsızlık ve can korkusu İngiliz konsolosu korkudan titrer halde başına bir Türk fesi geçirmişti.

Kısaca, Ermenilerin feryadı, baş başa kaldıkları katliamları dünyaya duyurmaya yetmemiş adalet istemleri işitilmemiştir.

1915 Soykırımının gölgesinde kalan Hamidiye Katliamları, 1915 Ermeni Soykırımı ile doğrudan ilişkilidir. Katliamlarda erkek nüfus hedef alınarak katledilmiş, korumasız kalan

kadın ve çocuklar Müslümanlaştırılmıştır. Örnek olsun; Kayseri'deki katliam böyle bir fetva üzerine başladı. "Erkekleri öldürün! Onların mal ve mülkleri, kadın ve kızları bize aittir, helaldır."

Hamidiye Katliamları Trabzon'da başlayıp, Sultan Hamid'in reform sözü verdiği 6 vilayet ile sınırlı kalmadı. İstanbul'un yanı başındaki İzmit Vilayeti'nin Akhisar [günümüzde Pamukova] ilçesinde 3 Ekimde bir katliam yapıldı. 50 Ermeni öldürüldü, maddi zarar 15.000 Türk lirasını buldu. (345.000 Frank). Ankara, Halep (Antep, Urfa, Birecik ve Maraş) ve Adana gibi komşu vilayetlere de sıçradı. Bu şehirler de katliamlardan muaf tutulmadı.

Amerika ve Fransa gemilerinin Adana'da bulunması dolayısıyla Kilikya'nın Mersin, Tarsus ve Adana şehir merkezlerini Hamidiye katliamlarının görece dışında tutmuştur. Üç defa katliama başlanması işareti verildi fakat vali, gemi komutanlarının şahsen yaptıkları çıkışlardan korktuğu için katliam yapılması için gereken emri veremedi. Yine de bölgede kırsal Ermeni yerleşimleri tamamıyla yıkılmadıysa da oldukça maddi zarar söz konusudur.

Kilikya'da eksik kalan bölümün tamamlanmasına, 1909 Nisan'ında yerel İTC üyeleri ile *Harekat Ordusu*'nun parçası *Dedeoğaç Taburu* görevlendirilecektir. Bu bakımdan İTC dönemindeki 1909 Kilikya katliamlarını da, Hamid'in Ermenilerin yok edilmesi politikasının bir uzantısı olarak düşünmek gerekir.

Kilikya Katliamlarında, Çukurova'ya gelen Ermenistanlı tarım işçileri en büyük hedeflerden biri olarak alındığından, Kilikya Katliamları da Ermeni Erkek nüfusun tüketilmesi ile sonuçlanmıştır. Bu durum, Katliamlar sürecinde Ermeni Halkının korunmasız kalmasının yanında 20 sene sonrasındaki İTC dönemindeki 1915 Ermeni Soykırımının kolaylaştırıcı etmenlerinden biridir.

Katliamlarda en etkin ve yetkin, kültürlü, hali vakti yerinde olan Ermenilerin en önce

öldürülmesine özen gösterildi ki önderlik yok edilsin.

Katliamlar ve pogromlar, programlı ve planlıdır. Bir işaret ile başlamış, aynı işaret ile katliamlara son verilmiştir. *Bir borazan sesi ile başlıyor, mollaların minarelerden yapılan insan kırımı için Allah'a şükretmesinden sonra kılınan namaz ile bitiyordu. Katliam önceden hazırlanmış programlara göre hayranlık uyandırıcı bir düzen içinde devam ediyor ve önceden belirlenen zamanda bitiyordu. Redifler (yedek asker), zaptiyeler (jandarma), şimdiki sultan adına az önceleri kurulan Hamidiye alaylarının düzensiz Kürt birlikleri yan yana kardeş kardeş yürüyordu. Yetkililerin tepeden tırnağa silahlandığı bu ayak takımı güruh bir bayrama gider gibi katliam yapmaya gidiyordu. Türk [Müslüman anlamında kullanılmıştır] kadınları cesur dindaşlarını "zılgıt" çekerek cesaretlendiriyorlardı. Yetkililer hiçbir yerde olaylara müdahale etmemiştir. Yağma ve yakıp yıkmaya, talana, katliama askerler de katıldılar. Herhangi bir nedenle sağ kalan her taraftaki Ermeniler de Müslüman olmaya zorlandılar.*

Dadrian, 1895-1896 katliamlarından sonra, Anadolu'daki Osmanlı Ermenilerinin çoğunun dehşet içinde yaşadığına kuşku olmadığına örneklerle altını çizmiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin Zaptiye Nazırı Hüseyin Nazım Paşa'nın resmi evrakına dayanarak yayınladığı belgelerde bile, her iki taraftan ölenlerin sayısındaki farklılıklar durumu ele verir. Ölen Müslüman ve Ermenilerin sayıları arasındaki muazzam fark, Türk savını, yani olanların Ermeni "terörizmi"ne karşı meşru savunma olduğunu göstermek üzere dikkatle seçilmiş resmi belgelerin bile gizleyemediği bir şeydir: Trabzon'daki 13 Eylül 1895 "iğtişaat"ında [karışıklık, kalkışma] Müslüman ölü sayısı 11, Ermeni ölü sayısı ise 182'ydi. Erzurum'da, 23 Ekim'de, ölen beş Müslümana karşılık 50 Ermeni ölmüştü. Aynı şekilde, Bitlis'te, 26 Ekim'de, Müslümanlardan 38'i ölmüş, 135'i yaralanmış, Ermenilerin 132'si ölmüş, 40'ı yaralanmıştı. Katliamlarda hayatını kaybedenlerin sayısı yaralılardan kat be kat fazladır. Bu durumu, saldırılarda hedefin Ermenilerin doğrudan canına kast edildiğinin, canlı ermeni erkek bırakılmamasının amaçlandığının kanıtı olarak düşünmek gerekir. Ölen Ermenilerin yaralananlardan çok daha fazla oluşu aynı zamanda "mücadelenin" eşitsiz koşullarda

yürütüldüğünü gösterir. Diyarbakır'da, 10 Ekim'de polis komiserliği 70 Müslümanın öldüğünü, 80'inin yaralandığını, oysa 300'ü aşkın Ermeni'nin öldüğünü ve 100'ünün yaralandığını bildirmiştir. Bayburt'ta, 4 Kasım'da, Müslümanlardan 8 ölü ve 11 yaralıya karşılık, Ermenilerden 170 ölü ve 35 yaralı vardı.[\[ii\]](#)

Sason, Bitlis, Van ve Muş'ta, kendini savunabilen bir avuç silahlı fedainin haricinde, Ermenilerin büyük çoğunluğu tepki veremeyecek kadar şaşkındır. On binlercesi Arap topraklarına, Avrupa'ya ve ABD'ye göç etti. Siyasi gösteriler bir anda siliniverdi.[\[iii\]](#)

Zeytun; bu çok geniş bölgenin tümüne yayılan ve ortalığı kırıp geçiren katliam, yağma ve yakıp yıkmalara karşı bütün kış boyu direnen tek yerdir. Bu, umutsuz ama sonuçta başarıyla taçlanan bir direniştir. Zeytun'a 20.000 kişi sığınmıştı ve almak için oraya devamlı olarak gönderilen çok büyük miktarda Türk askeri birliklerine rağmen şehir teslim alınmadı. Avrupa ülkeleri konsolosları sonuçta müdahalede bulundular ve Zeytun Ermenileri için genel bir af çıktı. Kuşatma boyunca açlıktan veya şehir çevresindeki çarpışmalarda 6.000 Ermeni öldü.

Ternon, Katliamların bilançosunu çıkarırken 1895'te şiddet'in , hiçbir yerde Ermeni halkı tarafından başlatılmadığını, halkın hükümete karşı açık isyanı hiçbir zaman söz konusu olmadığını, Ermeniler yönünden gelebilecek herhangi bir baskının dahi söz konusu olmayacağını altını çizer ve yaşananları soykırım olarak niteler: *Ermeni siyasal partileri daha henüz hazırlık dönemini yaşamaktadırlar. Altında yaşadıkları boyunduruğa karşın, çoğunluk en az on sekiz yıldır vaat edileduran reformların uygulanmasından başka bir talep öne sürmüyordu. Bu anlamda, hiçbir baskı haklılık kazanmıyordu. Bütün bu olaylara yol açan, yalnızca bir halkı yok etmeyi güden zincirlerinden boşalmış istektir ve yaşananları soykırım olarak nitelememizin nedeni de budur.*[\[iv\]](#)

Katliamlarla ilgili Büyük Devletler dünyasından önemli bir tepki gelmemiştir. Süreçte, İngiliz politikacı Gladstone'un 29 Aralık 1894'de, İngiliz Ermeni Derneği'nde yaptığı konuşma[\[v\]](#) ve

Fransız Sosyalisti Jean Jaurés'in girişimleri ile Parlamentoda 3 Kasım 1896 tarihli uzun konuşması dışarıda bırakılırsa politikacılardan bir ses gelmediğini,[\[vi\]](#) Karşı karşıya kalınan durumun vahameti karşısında, Büyük devletler ve Hıristiyan dünya, Ermenilerin feryadını umursamadığını ve duymazdan geldiğini söyleyebiliriz. Yağmalarla geçim kaynaklarının tümü ellerinden alınan Ermeni halkının varlığını devam ettirebilmesi için gerekli yardım esirgenmiş, Ermeni halkı ölümden sonra, yurdunda açlıkla ve salgın hastalıklarla baş başa kalmıştır.

Jön Türklerin tavrı nedir? sorusunu sorarsak, Avrupa'nın göbeğindeki Jön Türklerin Paris Kanadı, 1894 yazında Sasun'da [Sason] Ermenilere karşı yapılan son katliamlardan sonra alınacak önlemler ve Avrupalı konsoloslardan oluşan araştırma komisyonunun raporundan sonra Parisli Jön Türkler ilk defa, Batılı güçlerin Osmanlı İmparatorluğu'na "dayatmaya" çalıştıkları meşhur "reformlar" meselesiyle karşı karşıya kalırlar. Bu sorunla birlikte, Jön Türklerin Osmanlı Devleti'ne, ve onun içindeki gayrimüslim unsurların yeri ve statüsüne ilişkin görüşleri de tartışılır. İstanbul'da görevli büyük devlet Büyükelçileri tarafından 1878 Berlin Anlaşmasının, Ermenilerin yaşadığı doğu vilayetleri için sınırlı özerklik öngören 61. maddesine dayanarak hazırlanan ve 11 Mayıs'ta kamuoyuna duyurulan reform planı hakkında Paris'te çıkan *Le Figaro* gazetesinde bir makalenin yayınlanması, Paris'teki Sosyal Demokrat Hınçak Partisi (SDHP) eylemcileriyle Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti kurucusu Rıza ve İTC'nin mali işler sorumluluğuna seçilmiş olan Dr. Nâzım başkanlığındaki Jön Türkler arasında bir toplantı yapılmasını sağlamıştır. Sabah-Gülyan'ın bu toplantıyla ilgili aktardıkları, iki Türk liderinin bu reform planına kesinlikle karşı olduğunu göstermektedir bir başka deyişle iki lider hem Osmanlı'nın bir iç meselesi olarak değerlendirdikleri bir konuya Avrupa'nın müdahil olmasına hem de imparatorluğun bazı vilayetlerine özel bir statü verilmesine karşı çıkmaktadır. Jön Türkler, aşiret sistemine ve doğu illerinde hüküm süren şiddete itiraz eden ve Sasun katliamlarını kınayan Hınçakların aksine, merkezi bir politikayı savunmaya devam ederler.

Dahası Jön Türk hareketinin resmi lideri Ahmed Rıza, Abdülhamid karşıtı muhalefetin bir

bölümünün benimsediği devrimci yöntemleri reddediyor ve daha ziyade, Sultan'ın uyguladığı politikadan pek farklı olmayan muhafazakâr bir politika savunur.

1895 sonbaharında "Paris'teki Ermeni Öğrenciler" Grand Orient'te bir konferans düzenler. Davet edilen konuşmacı Sosyal Demokrat Hınçak Partisi (SDHP) kurucularından biri olan ve Londra'dan gelen Avetis Nazarbekyan'dır. Bu konferans bize Osmanlı Ermeni milletine yapılan son zulümler karşısında Parisli Jön Türklerin aldığı tutumu değerlendirme fırsatım verir. Nazarbekyan, Hamid'in politikalarını, özellikle de yaygın hale gelen Ekim-Kasım katliamlarını ve Avrupa'nın bu katliamlar karşısındaki ilgisizliğini kınar. Nazarbekyan konuşmasını, "Eğer Ermenilerin ölmeleri gerekiyorsa öleceklerdir ama köle olarak değil özgür insanlar olarak" diye bitirir. Nazarbekyan'ın konuşmasında Jön Türk izleyicileri rahatsız eden şey katliamların kendisinden ziyade, Bâbîâli'nin topraklarını yönetme yeteneğini sorguladığı kısım olmuştur. Sabah-Gülyan daha sonra, Jön Türk sıralarında oturan birçok Ermeni öğrencinin Müslüman arkadaşlarının gösterdiği bu olumsuz tepki karşısında şaşırıldığını belirtir.[\[vii\]](#)

Jön Türklerin İstanbul kanadı olarak niteleyebileceğimiz Osmanlı İttihad ve terakki Cemiyetinin ilk eyleminin SDHP tarafından düzenlenen Kumkapı yürüyüşüne karşı bildiri kaleme alıp dağıtmaktır. Bildiri şu sözlerle başlar:

Müslümanlar ve ey sevgili vatandaşlarımız Türkler!

Ermeniler devletimizin en büyük makamı olan ve bütün Avrupalılarca tanılıp hürmet gören Babialiyi basmağa kadar cür'et ettiler. Payitahtımızı sarstılar. Ermeni vatandaşlarımızın bu küstahane hareketleri mucibi teessüfümüzdür...[\[viii\]](#) Görüldüğü gibi İTC'nin her iki kanadının duyarlığı Ermeni Katliamları değil, Ermenilerin Osmanlı iktidarını sorgulamasıdır.

Bu bakımdan Ermeni Soykırımının yani nihai çözümün Jön Türk yönetimince gerçekleştirilmesi Abdülhamid'den miras kalan bir sorunun çözümü, bir sürekliliği işaret

etmekte olduğunun söylenmesinde sakınca yoktur.

Özel olarak 1895-96 Katliamlarıyla ilgili Türkçedeki literatür de yok denecek kadar azdır. Sadece 1895-96 katliamlarının incelendiği tek eser, Altı Büyükelçilik önderliğinde Doğu Eserleri genel müdürü Charmetant tarafından hazırlanan *Rapor*^[ix]. Diğerlerinde, Soykırım sürecinde bir bölüm olarak kaleme alınmışlardır: Dadrian'ın *Ermeni Soykırımı Tarihi*'nin^[x] *İlk Soykırım Politikasının Başlatılması* başlıklı dördüncü bölümünde, Kieser'in *İskalanmış Barış* başlıklı, Misyoner kaynaklarından soykırımı giden süreci, Soykırımı ve sonrasının incelendiği 100 yıllık dönemde Harput, Van ve Urfa'da 1895-96 Katliamları olay yeri olarak mercek altına alınmıştır^[xi]. Kevorkian'ın *Ermeni Soykırımı*^[xii] çalışmasında Kıyımların Avrupa'daki yankıları ve Avrupa'daki Jön Türklerin Katliamlara karşı tavırları ele alınmıştır. Deringil'in *İhtida ve İrtidat*^[xiii] adlı çalışmasındaki, *Canını kurtarmak İçin İhtida, Ermenilerin Kitlemel İhtidası (1895-1897)* başlıklı Hamidiye Katliamları sürecinde din değiştirmelerin ayrıntılı incelendiği Beşinci Bölüm. Hayreni'nin *Yukarı Fırat Ermenileri 1915 ve Dersim* çalışmasında da 1895-96 Katliamlarına genişçe yer verilmiştir. Charmetant raporu dışında özel olarak Katliamlarla ilgili bu uzun sürecin incelendiği bir kaynak yoktur. Türkçedeki kaynaklar, Hamidiye Katliamları sürecine genel Ermeni Tarihi yada Ermeni Soykırım Tarihi süreci içinde değinmekle yetinmektedirler.^[xiv] Resmi yayınları Nazım Paşa'nın *Ermeni Olayları Tarihi* resmi tarihin en önemli argümanıdır. Bu konuya değinen diğer resmi yayınlar Nazım Paşa'nın tekrarından öteye gitmezler.

Bu bakımdan Alman din adamı M. Lepsius'un *Güçlü Hıristiyan Devletlerine Karşı Bir Suçlama Metni* Olarak, *Ermenistan ve Avrupa* başlıklı 1895-96 Ermeni Katliamlarına dair çalışması, Hamidi Dönem katliamlarının ve Katliam sürecinin Avrupa kamuoyunda, günümüzde de Türkiye'de duyurulması açısından çok önemli bir çalışmadır. Lepsius'un çalışması, Ermeniler hakkında yazılmış ilk ve en başarılı yayın olarak nitelendirilmiş, Batı dünyasında Ermeni Sorununu anlaşılmasında önemli rol oynamıştır. Kitabın 5 ay içinde 7. Baskıya ulaşması çalışmanın gücünü göstermektedir.

Lepsius'un çalışmasının Türkçe okuyucuya ulaştırılmasında 2017 yılında kaybettiğimiz değerli Ermeni araştırmacı Tomas Çerme[yan]'ın ısrarlı çabaları çok önemlidir. Onun çabaları Lepsius'un araştırmasını Türkçeye kazandırmıştır. Bu nedenle Tomas Çerme[yan]'ı burada anmasak olmazdı.

Ayrıca şuna da işaret etmeden geçmemek gerekir: Tomas Çerme[yan] ile çevirmen Mehmet Baytimur işbirliği, Ermeni tarihi ile ilgili önemli eserlerin Türkçede okuyanlarla buluşturulmasına, Ermeni Tarihinin bilinmesine ve tartışılmasına önyak olmuştur.

Lepsius, Rakamları cansız ve duyarsız olarak nitelenir: *Okuyucunun bu nedenle gözü 100 veya 1.000 ölüde kalır; 10.000 veya 100.000 zavallı insan bir rakam olarak kalır aklında. Ortadaki sonuç açısından bu rakamlardan bir 0 eksiltmek veya bir sıfır daha eklemek fazla bir şey ifade etmez.* Sözleriyle istatistik tabloları, yani kuru istatistikten ziyade, yaşanan acılara odaklanır: *O halde anlatımı canlandırmak, ona hayat vermek için bazı örnekler vererek bu cansız rakamların katı, acımasız yaşamda neyi ifade ettiklerini göstermek gerekmektedir. Işık tuttuğumuz bazı olaylar karşısında muhtemeldir ki bazı okurlar kızacak, sinirlenecek ve "yeter" gibisinden gözlerini sınıksız kapatacaktır ama biz daha da korkunç vahşetleri tasvire devam edeceğiz. Çünkü okuyucularımızın ruhlarını teskin için tercih ve tavsiye edeceğimiz yol onlara kanlı insan kıyımları, işkenceler, çılgınlıklar ve gözyaşlarını gerçeğe uygun olarak anlattıktan sonra sinir sistemlerini oynatmaktır. Böylelikle amacımız yüz binlerce insanın çektiği acıları okuyucuya gerçeğe uygun olarak duyuracak sınırları zorlamaktır.* Sözleriyle de okuyucunun dikkatini yaşanan acılara çevirmeden önce durumun vahameti karşısında okuyucuyu uyarmaktadır.

Olaylar, Trabzon valisi Bahri Paşa'ya 1895'te bir Ermeni genci tarafından yapılan suikast girişimi bahane edilerek başlatılmıştır. Bir anda yöneltilen örgütlü ve planlı saldırılar Pontuslu Ermeniler için feci sonuçlar doğurdu. Ermeni sivillere karşı öfke, Muğam'ın sokaklarını doldurdu ve Hamidiye katliamları olarak bilinen şeyin içinde büyük bir can kaybı, uzuv ve mülk kaybıyla sonuçlandı. Rahip Edwin Bliss'e göre, suikast girişimi tamamen

kişisel bir mesele idi, zira saldırgan, Van'da ailesine ve kendisine yapılan haksızlıklar için intikam peşinde koşarken, Bahri buradaki valiydi.[\[xv\]](#)

Lepsius, yetkililer tarafından cesaretlendirilen ve Müslüman din adamları tarafından kışkırtılan organize güçler tarafından gerçekleştirilen katliamların sonuçlarını verir; Netice korkunçtur. Lepsius ara bilançoju, *Bu rakamlar sadece elimizin yetişebildiği, bilgi toplayabildiğimiz alanlarla ilgili sonuçlardır.* sözleriyle ihtiyatla verirken, sunduğu rakamların tam gerçeği yansıtmaktan uzak olduğunun da altını çizer. *[Z]orla ve terörize edilerek açık veya gizli şekilde din değiştirtilenlerin sayısı 100.000 i geçmiş olmalı. Ve eğer Hristiyan güçlü devletlerin politikalarının yetersizliği ile Muhammet fanatizmi gelişmeye devam ederse bu sayı 200.000'e ulaşacaktır. Elimizde sakinlerinden katliamlardan arta kalanların ateş ve demirle İslama döndürüldüğü, 568 kilisenin soyulup soğana çevrildikten sonra yakılıp yıkıldığı, bu kiliselerden 282 sinin camiye çevrildiği 559 köye ait listeler var. Bu köylerde 21 Protestan vaiz ve 170 Gregorien rahip dinlerinden dönmeyi reddettikleri için sıkça görülmemiş usullerle işkence edildikten sonra katledilmişlerdir.*

Lepsius, Katliam organizasyonunun kapsamına alınan 8 Büyük ilde, katliamların yanında Talanın hemen hemen tümüyle başarılı olduğunu ve bir Hristiyan halkın tamamına zorla din değiştirmeye de taçlandırıldığını örnekler. Üstelik bütün bunlar açık bir savaşın söz konusu olmadığı, tamamen bir barış ortamında yapılmış ve üstelik yapılış şeklinin gizli kalması ve izlerinin en kısa zaman içinde silinmesini mümkün kılacak biçimde planlanması ve uygulanmasının bu hareketin *bir haydutça icraat olduğunu ispatlamakta* olduğunu ekler: *Böyle geniş boyutlu bir hareketin sonuca ulaşması onun inceden inceye hesaplanmasını, tedbirli olunmasını ve yapılacak her şeyin bir savaştaymış gibi yürütülmesini gerektiren büyük bir organizasyon yeteneğiyle mümkündür. Ermeni katliamlarının hazırlayıcıları ve sahneye koyanları için bu ne büyük bir kapasiteye sahip olduklarının göz kamaştırıcı parlaklıktaki bir kanıtıdır. Bu aynı zamanda tarihte ve Türk imparatorluğunda emsali olmayan bir kötülük dehasının uygulanmasıdır.*

Katliamları Batı dünyasının gündemine Hristiyan yayın organları taşımıştır. Ciddi yayın olarak mülahaza edilen Avrupa'nın kitle gazeteleri Ermeni devrimi hikâyesini veya katliamların yapıldığı topraklarda buna Ermeni provokasyonlarının neden olduğu gibi palavralarla kaplıdır. Bütün bunlar Katliamları gölgelemekte katliamların metodik olarak, otoritelerce titizlikle hazırladığını gözden uzaklaştırmaktadır.

Diplomasi de bu gazetelerden aşağı kalmamaktadır. Avrupa diplomasisi koruması altına aldığı Hristiyan bir toplumun katliamı karşısında hareketsiz ve sessiz kalışını gerekçelendirir. Bahanesi de; Bu Hristiyan Ermeni nüfus güçlü devletler tarafından korunma hakkını kaybetmiştir. Çünkü Türk Hükûmetine karşı devrimci tutum içerisindedir.

Lepsius, bir başka noktadan düşünmeye davet eder: Batılı devletler, *[E]ğer Ermenilerin gerçekten isyan etmeleri istenseydi ve güçlü Hristiyan devletler tarafından desteklenseydiler demek ki başarıya ulaşacak ve Bâb-ı Âli'den istediklerini söke söke alacaklardı.* Buna örnek olarak Zeytun'daki başarılı direnişi örnekler. *Kalan binlerce yerdeki direnişlerin başarılıcağından umut kesilince Ermeniler uslu uslu düşman kılıçlarına boyun eğdiler. Yardım çılgınlıklarının hepsi reddedildi ve onlara halen de layıklarını buldular, müstahaktır muamelesi yapılıyor.* Sözleri Batı'nın iki yüzlülüğüne işaret eder. Lepsius, insani değerlere sahip olmayan Türk yönetiminin devrimci hareketler doğurmaya çok yatkın olduğunun ve asıl şaşılacak durumun böylesine bozuk bir yönetim alanındaki devrimci hareketlerin bu derece az sayıda ve devrimci hareketlerin bu derece önemsiz olduğudur. Bir diplomatın sözleri tam da bu olguyu işaret etmektedir: "Tanrı'ya şükür ki şu yakın geçmişin bize öğrettiği kadarıyla Ermeniler artık bir isyana kalkışmaya yeterli değiller. Zira bir isyanı sürdürmek için iki şey gerek: Yiyecek ve silah. Allaha şükür ki onlarda bu ikisi de yok."

Lepsius'un tanıklarının bir bölümü bölgenin tüm konsoloslarıdır: *Tüm vilayetlerde görevli konsolos raporlarında ortaklaşa belirtildiği gibi; katliam olaylarında Ermenilerin neden oldukları hiçbir kışkırtma sebebi yoktur. Aynı şekilde ne bir devrimci başkaldırı ne de bir haksızlığa karşı isyan olmuştur. Zeytun olayının özel bir karakter arz ettiğini ama orada da*

eğer işin esasına inilirse Zeytun olayında da Ermenilerden doğan bir neden bulunamadığı için yetkililerin tutumlarından dolayı Ermenilerden özür dilemek zorunda olduğunun gereğini yerine getirmesini ister. Lepsius için Ermeni katliamları yumuşak başlı, kendi halinde ve savunmasız bir halkın hak etmediği bir şiddettir.

Kaldı ki, Ermenilerin başarılı savunmaları karşısında saldırganların zayıf kaldıkları hallerde de düzenli askeri birlikler devreye girmek için hazır güç olarak kenarda beklemektedir.

Lepsius, verdiği bir örnek ile Osmanlı hükûmetiyle Hristiyan güçler ve Hristiyan tebaa arasındaki *İlişkiyi bundan daha iyi tarif etmek mümkün değil* sözleriyle nakleder: *Geçen yıl, Erzurum'da görevli konsoloslar apaçık, ayan beyan bir adaletsizlik hakkında bilgi verirken vali onlara şu cevabı verdi: "Türk Hükûmetiyle Ermeni halkı arasındaki ilişkiler karı-koca arasındaki gibidir; eğer üçüncü şahıslar sahibi ve kocası tarafından cezalandırılan kadına acırlarsa onlara nasihat edilecek tek şey kalır; sizi ilgilendirmeyen işlere burnunuzu sokmayın.* Bu konuda jön Türkler ile aynı düşüncede olduklarını görüyoruz.

Ermeni halkı bu organize güç ve kitlesel saldırı karşısında her bölgede zor durumda kalmış ve iki seçenek arasında bırakılmıştır: Ya islam! Ya ölüm! Ancak bunlar öyle hemen değişecek ve gerçekleşecek şeyler değildir. Fanatik Müslümanlar Ermenileri İslama zorlarken, yönetimin toplu din değiştirmeleri kabul etmemeleri nedeniyle Ermeni kurbanlar arafta/ortada kalarak katliamlara sürekli açık halde kalmaktadırlar. Hükûmet islama dönenler için yasal olarak zorunlu kayıtları hiçbir zaman için tutmamıştır; bunun nedeni bu din değiştirmelere taraftar olduğunu belgelemiş olmamaktır. *Birçok halde de din değiştirtmelere zorlama katliam esnasında yapılıyordu. Daha da sıkça; bu zorlamalar ortam ve niyete uygun olan kasap dükkânlarında uygulanıyordu.*

Ölüm de kolay değildir. Ölümlere akla hayale gelmeyen işkenceler eşlik etmektedir. Ermeni kurbanlar, işkencecilerinden istedikleri "Bağışlayıcı Tanrı adına; öldürün beni artık." Sözleri insanlık dışı durum karşısında tam bir çaresizliğin ifadesidir.

Özel bir zalimliliğe ve kökünü kazıma düşüncelerine dair örnekler, Ağustos 1896 Mardin şubesi kaynaklı, “Silvan Yöresi Hakkında” başlıklı bir derlemede bulunmaktadır. Yazar genel olarak Süni-Kürt failer hakkında yazmaktadır: “... zalim Kürtler. Mesele, sadece yağma ve katliam değil, gerçi kurban ve mağdurlar masum ve savunmasız insanlar olduğu göz önüne alındığında bunlar korkunç görünmektedir; tahrip edilen başka bölgelerde olduğu gibi her yaş, cins ve durumdan canlı bin bir türlü barbarca zulme maruz kaldığı bir kan içme karnavalının yaşanması ve cesetler üzerinde en utanç verici ve iğrenç hareketlerin yapılması.” Pek çoklarının arasından bir örnek: Katliamlardan, yağmalardan, esir almaldan, kadınların erkek akrabalarının gözü önünde tecavüze uğramasından sonra, hem erkeklerin hem de kadınların mahrem organları kesilip köpeklere atıldı, ‘Şimdi becerebiliyorsanız çoğalın bakalım; gelecek ümidinizi kökünden kestik’ dendi.” [\[xvi\]](#)

Katliamlar planlı ve organizedir. İpuçlarını sultanın sözlerinin satır aralarında bulmak mümkündür. reform programına imza atma zorunluluğunu başından savmak, büyükelçileri sindirmek, yıldırım amacıyla Sultanın bizzat büyükelçilere *reformları imza etmenin ülkede karışıklıklar çıkmasına neden olacağını* söylemesi, Sultan olacakları önceden biliyormuş olduğunun ifadesi okumakta sakınca yoktur.

Katliamlar Abdülhamid’in kayınbiraderi ve Sasun kırımıyla tanınan, Hamidiye Alaylarının kurucusu Zeki Paşa tarafından organize edilmiş ve onun koordinasyonunda yürütülmüştür. Ermeniler Kürtlerin itaatini sağlamak için bir yemdir.[\[xvii\]](#)

Arapkir’in yetkilileri tarafından yayınlanmış emir bu konuda son derece açık, net ve acımasızdır. Ermenilerin zayıf zimmi “koruma” kalkanı da kaldırılmıştır: “Hz. Muhammet evlatlarının şimdi Ermenilerin hepsini öldürerek, onların mallarını yağma ederek ve evlerini ateşe vererek görevlerini ifa etmelerinin zamanıdır. Hiçbir Ermeni katliamdan ayırık tutulmayacaktır. Sarayın emri böyledir. Emre itaat etmeyenlere Ermeni sayılacak ver onlar gibi öldürüleceklerdir. Tüm Muhammet ümmetinin daha önce dostluk ilişkisi kurduğu Hristiyanları öldürmekle başlayarak hükûmete sadakatlerini ispat etmelidirler.” Tahrik

olmaya teşne Müslümanların harekete geçirilmesi için yalanlar uyduruldu ve yayıldı - Biliyoruz ki Falih Rıfkı'nın da dediği gibi şarkta yalan ayıp değildir-. Muhammedî'ler her yerde şeriat hukukunun ilahi emir olarak uygulanmasını istiyorlar; Zira, isyankâr reayanın mal ve canının helal olduğu inancı ile katliam ve talan gününe hazırlanmaktadırlar. Lepsius, bu güruhu katliam esnasında vahşi bir ruh, bir yamyamlık duygusunun ele geçirdiğini söylemeden geçemez.

Lepsius, askeri ve sivil yetkililer ve halk arasındaki kusursuz koordinasyon karşısında Katliam emrinin Sultan'ın şahsi inisiyatifi ile verilip verilmediğinin fazla bir önemi olmadığını atını çizer: *Zira, Askeri otoriteler sivil yetkililerce konmuş kural ve ölçülere birbirleri ile uygunluk içinde kesin olarak itaat ettiler. Seraskerlik (savaş bakanlığı) tarafından doğrudan verilen emirler olmasaydı bu ortak davranış kesinlikle mümkün olmazdı. Şunu da ekleyelim ki askeri depolar her tarafta Kürt ve Çerkez ve Laz çetelerin silahlandırılması için hizmete sunuldu. Devlet yardımı olmadan bu serseri ve başıboş güruhun gücü ile bu çapta bir katliam ve talan başarılamazdı.*

Tabii ki cezasızlık olaylara eşlik eden en önemli kolaylaştırıcıdır. Olayların fitilinin ateşlendiği Trabzon'dan örneklersek; 8 Ekimde işlenen suçların faillerini ortaya çıkarmak ve cezalandırmak amacıyla Trabzon'da oluşturulan mahkeme İslam fanatizmi karşısında onları korumak bahanesiyle Ermenileri tutuklatırken Müslümanlara nasihat vermekle yetindi. Tutuklanan bu 33 Ermeni'den 8'i ölüme, kalan 25'i çeşitli hapis cezasına çarptırıldı.

Katliamlar sırasında Ermeni halkı izole edilmiştir. Telgraf hatlarını kullanmak yasaktır, haber göndermek için yollanan ulaklar da isyana teşvikten tutuklanarak idam edilmektedirler.

Katliamlardan sonra sıra yağmaya geliyordu. Lepsius Trabzon'dan örnekler: *Trabzon Katliam bittikten sonra bu vali Ermenilere ait dükkân ve evlerin boşaltılması emrini verdi ve heyecanla şöyle haykırdı:“- Hele şükür, tamam işte benim sadık savaşçılarım, şimdi de*

büyük talan başlıyor; haydi ganimete koşun.”

Ganimet katliamcılar açısından çok cazip bir ödüldür. Katliamcıların gözlerinin önünde; her gün imrenerek baktıkları Ermeni tüccarlara ait mağazalardaki üst üste yığılı mallar ve evlerindeki servetler. Bunların hepsi kendileri tarafından alınıp götürülmeyi bekliyordu. Katliam bunların hepsine sahip olmaya değmez miydi yani? Üstüne üstlük; yapabilecekleri kadar insan kıyımı yapabilirlerdi, nasıl olsa en yetkililer tarafından kesin olarak cezalandırılmama teminatı veriliyordu. Katliamcıların koruyucusu hükûmetti, onları boşuna mı kanatları altına almıştı? Bu katliamcılarının muhtemel en ufak bir cezayı bile almamaları için gerekli tedbirlerin hepsi alınmıştı. Ermeniler için her hangi bir tedbire gerek yoktu çünkü onlar mezbahada boğazlanmayı bekleyen koyunlardı.

Katliamları kitleleştirme ve suç ortaklığını perçinlemek için, Katliamlar bilerek *Pazar kurulan gün seçiliyordu. Bundan amaç kırsal alandaki Türkler [Müslümanlar] o gün toplu halde Pazar yerinde olacağından onların da talana katılmasını sağlamaktı. Kürt ve Çerkes aşiretleri ise zaten zamanında haberdar ediliyorlardı.*Eğer saldırı pazarın çeşitli ve ayrı noktalarında ve Hristiyan mahallelerinde aynı zamanda yapılacaksa eşgüdümü sağlamak için saldırı işareti borazanla veriliyordu. Trabzon, Bitlis, Gümüşhane, Erzurum, Harput gibi bir seri ilde böyle yapılmıştı. Urfa’da minare tepesinden yeşil renkte bir bayrak sallandırılmıştı.

Kadınlara ve genç kızlara el koymak yaygın uygulamaların başında gelmektedir. Köle olarak satılmak üzere pazarlara götürülme olaylarına da rastlanmıştır. İran’a götürülen kadınlar ve genç kızlardan 150 tanesi İran pazarlarında köle olarak tanesi 8 gram(6 frank) fiyatla satışa çıkarılmış.

Katliam Bizzat Ermenilere yönelikti; Ermenilerde Protestan, gregoryen ve Katolik Romen ayırt edilmedi. Urfa’da olduğu gibi Katolik-Romen kilisesi tamamıyla yağmalandı. Diğer Hristiyan halklar da bu katliamlardan nasiplerini aldılar. Urfa’daki Sadece 300 Jakobit

aileden 40 kişi öldürüldü. Ayrıca ölenler arasında bir de Katolik-Rum vardı. Rahip Salvatore toplu Ermeni katliamlarına dahil edilen tek Avrupalı oldu. Burnaz mezrası (Yukarı/Aşağı Burnaz-erzin] yağmalanması ve yakılması sırasında Ölenler arasında bir Rum da vardı. Katliamlar sırasında Yabancı misyon şefleri de dehşet içinde kalmıştır. *Diyarbakır'da Fransız konsolos Gustave Meyrier, elçisi Paul Cambon'a şu telgrafı çekmişti: " şehir alevler ve kana boğuldu. Bizi Kurtarın.*[\[xviii\]](#)

Alman Dışişleri Bakanlığı memuru ve Türk dostu yazar, E. Jackh'ın, Ermenilerin toplam kurbanlarına dair tahminleri şöyleydi: 200.000 ölü, 50.000 sürgün ve bir milyon yağmalanıp talana uğrayan... Fransız tarihçi Pierre Renouvin, doğrulanan belgelere dayanarak, söz konusu katliamlarda Ermeni kurbanların toplam sayısının 250.000 rakamını bulduğunu ortaya koymuştur.[\[xix\]](#)

1894-96 katliamları kadar felaket anlamı taşıyan herhangi bir olayda, sadece kıyım esnasında öldürülenlerin sayısı ile sınırlı kaldıkça, kurbanların bilançosu eksiktir. Adım adım ölüme yürüyen, gecikmiş ölümü tadacak kurbanların oluşturduğu kategoriler de söz konusudur... Abdülhamid'e politik danışmanlık yapan Alman General Kolmar von der Goltz, Almanya'nın Viyana Büyükelçisi Prens Philipp zu Eulenburg'e danıştıktan sonra, Fransa'nın aynı başkentteki Büyükelçisi Lozé'ye Ermeni kurbanların toplam sayısının 200.000 olduğunu açıklamıştı. Durumun "korkutucu" olduğunu ilan eden Lozé, 2 Ocak 1896'da 150.000 çocuk, yaşlı erkek ve kadının kışın açlık ve soğuktan ölmeye mahkûm olduğunu tahmin ediyordu[\[xx\]](#)

Katliam sürecinde Bölgedeki misyon görevlileri de olayları raporlamışlardır. Günü gününe tutulan raporlar olayların gün ışığına çıkmasında en önemli etkenlerdir. Kieser'in derlediği misyon raporları ayrıntılı bilgiler içerir. Katliam süresince Kürtlerin Zeki Paşadan izin aldıklarını söylediklerinin tanıklarıdır:

"Dersim'de koşullar çok kötü. Kürtler, Zeki Paşa'nın kendilerine, Ermenilere istediklerini

yapmaları için izin verdiğini söylüyorlar,” diye yazıyordu Herman Barnum 10 Ekim günü *Bible House*’a. “Bütün ülke kargaşa içinde görünüyor,” diye bildiriyordu *Fırat Koleji* başkanı Caleb F. Gates 4 Kasım 1995 günü Peet’e. “O zamana dek Harput ve civarında, Fırat’ın bu yakasında yaşayan Dersim Kürtleri tarafından altı köyün yağmalanması dışında bir olay yaşanmamıştı. Yağmalanan malları taşımak için Kürtler kadınlarını ve çocuklarını da yanlarında getirmişlerdi. Söz konusu köylerden kaçan Ermeniler, misyon arazilerine akın etmişlerdi.

[...]İstisnasız her yerde Kürtler bütün yaptıkları için devletin onayının ve otoritesinin arkalarında olduğunu iddia ediyorlar. Kürtlerin dört bir tarafta eşzamanlı olarak ayaklanmasını ve idare kararlı bir tavır sergilediği anda kolayca kontrol altına alınmalarını artık açıklayabilirsiniz. Ben bunu açıklamak istemiyorum. Yüreğim kaldırmıyor.”Misyonerler raporlarında işbirliği ve koordinasyonun da tanıklığını yaparlar:

Komşu köy ve şehirlerden gelen Sünni Kürtler ve Türkler, Ermenilere saldırmak ve mallarını yağmalamak için Harputlu Türklerle birleştiler. Askerler saldırganların karşısına çıkmadılar ve dört yüz sığınmacıyı barındıran misyon şubesini korumak için hiçbir şey yapmadılar. Saldırı ve kundakçılık büyük zarara neden oldu.[\[xxi\]](#)

Misyonerlerden biri, muhtemelen Gates, kasım ayında öğrenebildiği kadarıyla bölgenin genelinde oluşan zararı derlediği ve tek tek yörelerin durumunu tespit ettiği bir liste hazırlar . Listeyi şu cümlelerle sonuçlandırıyor: *Aşağıdaki tablo yağma edilen 176 yeri gösteriyor. Hıristiyanlara ait 15.359 evin 8054’ü yakıldı, 15.845 kişi öldürüldü. Bunlar aslında gerçek sayılardan daha küçük, çünkü güvenilir haber alamadığım yerlerde ölümleri saymadım, oysa buralarda da pek çok kişinin hayatını kaybettiğini biliyorum... Harput Misyonu verilerine de dayanan Harput Vilayeti Toplu İstatistiği, ateşe verilen 28.562 evden, 5.530 tecavüz vakasından, 15.179 cebren İslâmlaştırma vakasından 39.234 ölüden söz etmektedir. Misyonerler Ermenilerin isyan çıkaracağı fikri saçma bulurlar Ermeniler anlarını kurtarma derdine düşmüş durumdadırlar. Misyonerlerin raporlarında Çemişgezek*

vakasında olduğu gibi kurbanları koruyan Dersim Kürtleri'yle ilgili bilgiler de içermektedir. “[Çemişgezek] 13 Kasım’da yağmalanacaktı, ama Dersim’in Kürt ağalarının üçü Mustafa, Diyab ve Gaki ağalar kasabaya gelip Türklere şunları söylediler: ‘Köyler Türkler tarafından yağmalandı, ama biz Kürtlerin adı hep bu işlerle anıldığından, bizim yaptığımız söyleniyor. Bu kasaba bizim ticaretimiz açısından çok önemli, eğer kasabayı yağmalarsanız, biz de sizin malınızı yağmalarız. 15 Kasım’da komşu Türkler kasabaya geldi, ama Kürtler kasabayı korudular.” Çemişgezek, iki bin sığınmacı için sığınacak bir yer olmuştu. Arapkir civarındaki köylerin yağmalanmasıyla ilgili yorum şöyle demektedir: “Arapkir civarındaki köyler altı defa yağmalandı - bir keresinde saldıranlar, pek ender olarak insan öldüren veya kadınlara tacizde bulunan Dersim Kürtleriydi. Katliama girişenler civardaki Türkler ve Kürtlerdi; son derece acımasızca hareket etmişlerdi... Dersim Kürtleri’ni harekete geçiren düşünce salt maddi olduğunun atı çizilir[xxii]

Zincirleme katliam ve pogromlarda işbirliği cesaretlendirme, yönlendirme ve her bölgede eşgüdüm mevcuttur. Van örneğinde olduğu gibi Kürtler, Ermeni toprağına ve mülküne el koymaları için devlet tarafından cesaretlendiriliyordu; arkalarında Ermeni köylerini sık sık tehdit eden *Hamidiye Alayları* gibi bir müttefik vardı. Bu arada yerel beyler de geleneksel vergilerini toplamaktan geri durmuyor ve nüfuz alanlarını güvenlik altına almaya çalışıyorlardı. Bu nedenle Abdülhamit döneminde Van’da, devlet tarafından teşvik edilen, yerel Kürt beyleri tarafından uygulamaya konulan ve fakir Kürt köylüleri tarafından coşkuyla desteklenen bir Kürtleştirme politikasının güçlü izleri görülmektedir.[xxiii]

Mamuret-ul-Aziz Vilayeti’nden örnekler veren Lepsius, Katliamdan arta kalan vahameti resmeder. Tablo korkunçtur ve çözümü de çok zordur. *Öldürülmeyerek yardım edilmeden yani yaşam koşullarından mahrum şartlar içinde serbest bırakılan talihsizlerse daha acımasız bir sefaletin içine bırakıldılar. Açlıkla baş başa kalanların sayısı 100.000 den aşağı değildir. Mart ayına kadar Avrupa yardım komiteleri 60.000 kişiye yetecek kadar yiyecek yardım parası toplayıp aynı tarihe kadar bu 11.000 Türk lirasını (253.000 frank.) dağıttılar. Yağmalarla geçim kaynaklarının tümü ellerinden alınan bu halkın varlığını devam*

ettirebilmesi için kışa kadar en azından 100.000 Türk lirası daha (2.300.000 frank) gerekmektedir. Yine belirtmek gerekir ki bu vilayette halen yaşayanların en büyük bölümü yeni katliamlardan sakınmak için İslamiyet'e geçmek zorunda kalmıştır.

Urfa özeli, ayrıntılandırılmış bir katliam platosudur. Urfa'da Katliamlara Kürtlerin yanında Araplar da katılmıştır. Lepsius Urfa katliamlarını tanıklıklarla ayrıntılı olarak raporlar.

Batılı temsilcilerin gözü önünde İstanbul'da Osmanlı Bankası Baskını sonrasında 48 saat içinde gerçekleştirilen vahşet, 1893- 1899 yılları arasında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu askeri ateşe olarak İstanbul'da bulunan Wladimir Giesl 26 Ağustos 1896 sonrası atmosferi anılarında paylaşılır:

Türklerin ayak takımından, Ermenileri öldüresiye döveceğine yemin edenlere ve Kürtlere demir sopalar ve topuzlar dağıtmıştı. Talimat yaklaşık olarak şöyle idi: "İşaret verilince, 48 saat içerisinde yaşına ve cinsine bakılmaksızın her Ermeni öldürülebilir. Kim Ermeni olmayan birini veya başka bir ecnebiyi yaralarsa on sene hapisle, kim böyle birini öldürürse o da idamla cezalandırılır." ... Elçimiz, Büyükdere'deki yazlık evde idi. Ben hemen dışarı çıkıp Galata üzeri Osmanlı Bankası'na ulaşmaya niyetlendim. Henüz silahlı çatışma sesleri yoktu ama çığlık atan çapulcular her tarafı doldurmuştu. Nöbet tutan polisler, hamallar, tersane işçileri ve merak eden halk Tophane'ye kadar o geniş caddeyi doldurmuştu. Kanlı olaylar başlamıştı. Polisler, topuzlu adamlar ve askerler, insanları birer birer evlerinden alıp önlerine katıyor ve arkadan topuzlarla kafalarına vurup, yeni kurban arayışına giriyorlardı. Bu korkunç hareket, gözlerimin önünde sürekli tekrarlanıyordu. Tophane'ye ininceye kadar 70 ölü saymıştım. Ermeni katliamı gece boyu ve müteakip iki gün devam etti. Ölüm mangaları, bütün mahalle ve varoşları aradılar. Önce evin içinde olanlar öldürülüyor sonra ev hızlıca yağmalanıyordu. Yahudiler, saklanmış olan Ermenileri ihbar ediyor ve gasp edilmiş eşyaları satıyorlardı. Caddede bir şişe şampanyanın fiyatı 1 Mark, bir piyanonun fiyatı 20 Mark'tı. En mütevazı tahminle, 48 saat devam eden bu katliamda 12.000 kişi ölmüştü. Ölüler, onbeşer yirmişer, yük arabalarına doldurulup kabristanlarda büyük

çukurlara kireçle birlikte doldurulup üstleri örtüldü. Bu tüyler ürperten transport benim yanımdan geçirdi ve insan cesetler içerisinde hala hareket eden eller ve ayaklar görürdü. Bir İngiliz sekreteri, Feriköy mezarlığında gömülenlerin içinde canlı kişilerin olduğuna dikkat çekmişti. Bunu söylemekteki gayesi sadece, bunları, ölüleri gömenlerin ellerindeki aletlerle öldürdüklerini ifade etmek içindi.[\[xxiv\]](#)

Dünyanın gözü önünde bu derece vahşet pervasızca gerçekleştirilirken, tanrının unuttuğu Ermeni Platosunda Ermenilerin karşı karşıya kaldıkları vahşete-in insan havsalasının alması imkansızdır.

Misyoner raporlarında da Ermenilerin tarihsel topraklarında karşı karşıya kaldıkları vahşet, insanın içinin kaldıramayacağı iğrençlikler raporlanmıştır:

Urfa yöresinde de Ermeni erkeklerini katletmenin dinî bir vecibe olduğu yayılmıştır. Celâl isimli bir şeyhin dinî vecibe olduğu gerekçesiyle yüz erkek Ermeni çocuğunu kesmesi nedeniyle, Urfa'da dinî boyut özel bir anlam kazandı. Diğer failer gibi cezalandırılmayacağını bilincinde olan bu adam, sonradan uzun süre bu yaptığıyla övündü. Molla Said Ahmet de, 28 Aralık günü konuya uygun bir fetva vermek ve herkesin gözü önünde kendi elleriyle bir Ermeni'nin başını kesmek suretiyle katliamı "meşrulaştırır".[\[xxv\]](#)

Ermeniler karşı karşıya kaldıkları açlık ve salgın hastalık yetmezmiş gibi, Ermenileri bekleyen bir başka seçenek/tehlike yeni katliamlardan sakınmak için, dindar Ermeni halkı için ruhunu satma diyeceğimiz İslamiyete geçmektir.

Hamidiye katliamları, aynı zamanda Ermenistan'ın 'Kürdistan'a dönüşmesinde kilometre taşlarından biridir. 1908 sonrasında en önemli tartışma konularının başında Tarihi Ermenistan'da el konulan topraklar ve mülklerin olması şaşırtıcı değildir.

Dahası, çok sayıda Müslüman, özellikle de köylüler şehirlerdeki Ermeni esnafa büyük

miktarlarda borçluydular. Bugün artık kimse onlardan borçlarını ödemelerini isteyemez... Aslına bakarsanız son katliamların sonuçlarından biri de tüm Müslümanların Hristiyanlara olan borçlarının hepsinin sıfırlanmasıdır.

Katliamlar sırasında failer kurbanlara zorla Sultana mektuplar yazdırmaya mecbur bırakılırlar. Mektuplarda kurbanlar kendilerini suçlamaktadırlar. Örnek olsun: Birçok başka yerlerde olduğu gibi Urfa'da da Ekim olaylarından sonra Ermeni önderleri, katliamlara Ermeni saldırılarının neden olduğunu belirten bir açıklama imzalamak zorunda bırakıldılar...Van'da 60 kadar Ermeni, af talebi, bağlılık yemini ve uğursuz devrimci derhal dağıtma garantisi içeren dilekçeyi imzaladılar.

Bunu yapmak istemeyen papazların ve kanaat önderleri işkencelerden geçirilmiş, ölümle ve hatta yeni katliam yapmakla tehdit edilmişlerdir. Sorulduğunda zorla İslamlaştırıldıklarını dile getirmemeleri, aksi halde öldürülecekleri, Ermenilerin birbirlerine yazdıkları mektuplardan veya yabancı misyon şeflerinin mektuplarından alıntılanır.

Diğer halkların temsilcileri de toplu dilekçeler imzalayarak Saraya gönderdiler. Süryani Ortodoks Patriği, rahipler ve eşraftan kişilerin imzasıyla 19 Aralık 1895'te Saraya gönderilen teşekkür notunda:

Bu duacı hizmetkarlar, islam hükümetinin ünlü fatihi halife ömer döneminden beri ve huzur içinde yaşamamız için gerekli himayeyi sağlayan ebedî Osmanlı

[devletinin]

kanatları altında geçen beş yüz yıl için şükran doludur.

Dinimiz, mezhebimiz, dilimiz, mal/mülkümüz ve emniyet ve onurumuz yüce hükümetin himayesi altında ve yurttaşlarımız ve sevgili komşularımız olarak bizi her türlü saldırı ve

husumetten koruyan islam halkının çaba ve insanlığıyla emniyete alınmış durumda.

Bu vesileyle, devlet idaresi ve hükümdarlığına şükran duyduğumuz hilafetin [halifenin] şanlı sığınağının ihtişamı ve hayatın devamlılığı için imparatorluk hazretlerine duacıyız.

Son zamanlarda Diyarbakır'da ve civarımızda, Osmanlı devletinin bu sadık ve eski tebaaları olan biz hizmetkarlara karşı Ermeni huzur bozucuların yarattıkları her şeyin tamamen farkındayız.

Onlara katılmaya zorlandık ve tehdit edildik ve her ne kadar bizi, her zaman minnettar olduğumuz babalarımızdan ve dedelerimizden bize kalan en değerli mirasımız olan hizmet yolundan ayırmaya çalışsalar da bizler hizmet ve bağlılığımızı sürdürdük.

Cehaletten musdarip olanlarımızı sadakat ihsanını takdir ettiğimiz sultan hazretlerinin bize bahsettiği sevginin farkındalığıyla velinimetimize karşı yanlıştan uzak tuttuk, engelledik ve uyardık.

Emniyeti tercih ederek her türlü tatsızlıktan kaçınıyor; fesatçıların niyetlerini reddediyor ve eski mezhebimize itaat ve sadakati onaylamıyor... ve bağlı olduğumuzu ve böyle de devam ettiğimizi size bildirmek istiyoruz. . .

[Bizler] krallar kralı ekselanslarını tercih ediyoruz. . . .

Tahkikat komitesine sunulan bu teşekkür notuyla da sadakatimizi beyan ediyoruz.

Neticede Ermenilerin büyük bölümü sırtındakiler dışında her şeylerini kaybettiler.

Son olarak, Lepsius sanki Soykırımın habercisidir: Müslüman kibri artık sınır tanımamakta ve Sultan'ın hâkimiyeti altındaki Hristiyanlardan kurtulmayı olması gereken ilk iş olarak

hayal etmektedir. Lepsius'un feryatlarına rağmen Batı 1895-96 Katliamlarını görmek istemedi. Bu körlük 1915 Soykırımına döşenen taşların en büyüklerinden biridir.

[i] Hovsep Hayreni, Yukarı Fırat Ermenileri 1915 ve Dersim, Belge Y. 2015, s 156

[ii] Selim Deringil, 19 yüzyıl Osmanlı Devletinde İhtida ve İrtidad, çev. Ayşen Anadol-Taciser Ulaş Belge, İletişim, 2017. S 304-305

[iii] George A. Bournoution, Ermeni Tarihi, Ermeni halkının Tarihine Kısa bir Bakış, çev. E. Abadoğlu, O. Kılıçdağı, Aras Y. 2011, s 220

[iv] Yves Ternon, Bir Soykırım Tarihi, y. Haz. Ragıp Zarakolu, Belge Y. 2012, s 159

[v] Gladstone, konuşmasında, katliamları sert sözlerle kınar. Kınamanın dozajı Osmanlıda da ses getirmiştir: “Ermenilere bu zulmü yapan Osmanlı Hükümetinin icraatları, onların ilk peygamberi için bir rezâlet, büyük ölçüde İslâm medeniyeti için bir alçaklık ve de bu medeniyetin bütün insanlık için bir lanet olduğu sonucunu doğurur. Kelimelerimin çok sert olduğunu biliyorum. Ancak büyük vahşetler karşısında bu sert kelimeler normaldir”

[vi] Hınçak Komitesi sonunda Ermeni karşıtı eğilimi tersine döndürmek için bir ‘ağır topa’ yönelmeye karar verir. Komite Ermenilerin Abdülhamid rejimine karşı verdiği mücadeleyi savunan Jean Jaurés’e bir memorandum gönderir ve ondan Fransız basınındaki Ermeni karşıtı propaganda akımını durdurmak üzere kamuoyu önünde bir duruş sergilemesini ister. Sabah-Gülyan, sosyalist liderin bu talebi daha önce ‘Ermeni milliyetçiliği’ ile ilgili kaygıları nedeniyle reddettiğini belirtir. J. Jaurés, Sabah-Gülyan ile yaptığı bir görüşmeden sonra bu mücadeleye atılmaya karar verir. J. Jaurés aynı zamanda, Fransa’ da Ermeni yanlısı bazı muhafazakar çevrelerle aynı pozisyonda bulunmaktan kaygı duyduğunu da itiraf eder.

Jaurés'in ilk girişimi 3 Kasım 1896'da, tamamen dolu olan Fransız Parlamentosu'nun kürsüsünde gerçekleşir. Oturum Denis Cochin tarafından açılır ancak Jaurés, muhafazakarların konuşmaları bitene kadar söz almaz. Konuşmacı olarak sıraya girmesi bir sürpriz olmuştur çünkü hiç kimse ondan bir dış politika meselesi hakkında konuşma yapmasını beklemiyordu. Oturuma katılanlar ve kamuoyu üzerinde güçlü bir etki yaratır; özellikle Fransız hükümetinin son dört yıldır Türkiye'de izlediği politikayı suçlar. Jaurés'in bir buçuk saat süren konuşması Fransa'da Ermeni yanlısı hareketi hakiki anlamda başlatır. Herkes tarafından bilindiği gibi Osmanlı Sultanı'nın ajanlarından cömert destekler alan Paris gazeteleri artık farklı sesler çıkarmaya başlarlar.

[vii] Raymond Kevorkian, Ermeni Soykırımı, Çev. Aysen Taşkent Ekmekçi, İletişim, 2015. s.31-32

[viii] İbrahim Temo'nun İttihad ve Terakki Anıları, Arba, 1987 s 42

[ix] Ermeni Katliamları Raporu, Haz. P.F. Charmentant, Çev. Mehmet Baytimur, Peri Y. 2012

[x] Vahakn Dadrian, Ermeni Soykırımı Tarihi, çev. A. Çakıroğlu, C.D. Zarakolu, Belge Y. 2008.

[xi] Hans-Lukas Kieser, Iskalanmış Barış, Çev. Etila Dirim, İletişim, 2005.

[xii] Raymond Kevorkian, Ermeni Soykırımı, Çev. Aysen Taşkent Ekmekçi, İletişim, 2015

[xiii] Selim Deringil, 19 yüzyıl Osmanlı Devletinde İhtida ve İrtidad, çev. Aysen Anadolu-Taciser Ulaş Belge, İletişim, 2017

[xiv] Diğer kaynaklar: Sait Çetinoğlu, 1894-96 Ermeni Katliamları ve Charmentant raporu. <https://tr.scribd.com/document/100423101/1894-96-Ermeni-Katliamlar%C4%B1-ve-Charment>

ant-raporu (10.06.2018)

[xv] Edwin Bliss, Turkey and the Armenian Atrocities (repr., Fresno, CA: Mshag Publishing, 1983), pp. 406-08. For more information about the Hamidian massacres in Trebizond, see Christopher Walker, Armenia: The Survival of a Nation (New York: St. Martin's Press, 1980), pp. 156-59; akt. Bedross Der Matossian, The Pontic Armenian Communities in the Nineteenth Century

<https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1184&context=historyfacpub>

[xvi] Hans-Lukas Kieser, Iskalanmış Barış... s 288

[xvii] Selim Deringil, 19 yüzyıl Osmanlı Devletinde İhtida ve İrtidad... s 290

[xviii] Selim Deringil, 19 yüzyıl Osmanlı Devletinde İhtida ve İrtidad... s 305

[xix] Vahakn Dadrian, Ermeni Soykırımını Tarihi... s 243

[xx] Vahakn Dadrian, Ermeni Soykırımını Tarihi... s 244

[xxi] Hans-Lukas Kieser, Iskalanmış Barış... s 284-286

[xxii] Hans-Lukas Kieser, Iskalanmış Barış... s 288

[xxiii] Hans-Lukas Kieser, Iskalanmış Barış... s 332

[xxiv] Wladimir Giesl, Zwei Jahrzehnte im Nahen Osten, Berlin 1927, s.118-120, Akt. Ramazan Yıldız. Ermeni Araştırmaları sayı 49, 2014.

[xxv]. Hans-Lukas Kieser, Iskalanmış Barış... s 336

Diğer Yazıları: <https://tarihvetoplumlar.com/sait-cetinoglu/>